

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

322.	Рамазанова Ж, Нұрлан А, Жайсанбаева А. «Бұлтты технологияларды пайдалану кезіндегі тәуекелдер мен қауіпсіздік шараларын зерттеу»	1430
323.	Сахатбекқызы Т., Бахтиярқызы Т.А. «IoT құрылғыларының желідегі қауіпсіздігін қалай қамтамасыз етуге болады: стратегиялар және packet tracer көмегімен модельдеу»	1434
324.	Серғазы М. «Повышение производительности разработчиков с помощью интегрированных искусственных интеллектов и соображения кибербезопасности»	1440
325.	Султанов А.М. «Стеганография в кибербезопасности казахстана»	1443
326.	Танатаров Е., Іргебай С., Султанов А. «WI-FI желісінде шақырылмаған қонақтарды автоматты түрде анықтау жүйесі»	1447
327.	Таубай М.Е. Раматуллаев Ә.А. «Фишинг: желідегі beef әдісі арқылы алдау және одан сақтану»	1452

СЕКЦИЯ 3 ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

		ПОДСЕКЦИЯ 3.1 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ БИОЛОГИИ	
328.	Акимкара А.Б.	Гербарийдің ботаникалық зерттеулерде қолданылуы және гербарий қорындағы кеппе шөптің қалыптасу ерекшеліктері	1457
329.	Ақылбек А.	Астана қаласындағы ботаникалық бағының ландшафттағы <i>geranium sanguineum</i> биологиялық ерекшеліктеріне сипаттама беру	1459
330.	Әділхан Ж.	Мобильді байланыс пен қолданбалардың адамның мінез-құлқына әсерін анықтау	1463
331.	Базарбаева Қ.	Жасөспірімдерде девиантты мінез-құлықтың даму қаупі	1467
332.	Байдосова А.Б.	Методика использования игровых технологий на уроках биологии	1471
333.	Байдосова А.Б.	Актуальные проблемы современной биологии с использованием игровых технологий в образовании	1474
334.	Ғазизова Ә.	Сәулеленген егеуқұйрықтардың бүйректеріндегі морфофункционалдық өзгерістерді салыстырмалы бағалау	1477
335.	Еркін З.Б.	Биология сабақтарында оқушылардың сыни ойлау қабілетін жетілдіруде блум таксономиясын пайдалану	1482
336.	Жанабергенова	Кенеттен жүрек өлімі: генетикалық аспектілері	1486

	А.Ә.	және алдын алу шаралары	
337.	Жанакулова Н.А.	Өсімдіктердің әртүрлі орта жағдайларына байланысты экологиялық топтарға бөлінуі	1491
338.	Жумагалиева Н.Б.	Ақмола облысы көлдері балықтарының салыстырмалы морфологиялық талдауы	1494
339.	Жұмахан Г.Ж.	Егеуқұйрықтардағы радиацияға жауап ретінде митохондриялық ақуыздардың өзгеруін зерттеу	1497
340.	Ибрагимова М.А.	Mir-29a-3p в качестве перспективного неинвазивного биомаркера радиационного поражения	1501
341.	Калапбергенова Д.Б.	Биология студенттеріне жоғарғы математиканы оқытудың ерекшеліктері	1506
342.	Калиева А.Б.	Жатақханада тұратын бірінші курс студенттерінің психикалық денсаулығын зерттеу	1509
343.	Куанышев С.Н.	Солтүстік қазақстан облысыны (Уәлиханов ауданы) өсімдік жамылғысының ерекшеліктері	1513
344.	Кутинбаева С.Б.	Орта мектеп оқушыларының биология сабақтарында инновациялық технологияларды пайдаланудың ерекшеліктерін зерттеу	1516
345.	Кушурова А.А.	Сравнение психофизиологических особенностей развития учащихся частной и общеобразовательной школы	1520
346.	Қанибайқызы Е.	Агробион препаратының жаздық бидай өсімдігінің өсуі мен дамуына әсері	1524
347.	Қойлыбай А.С.	Ақмола облысындағы далалық сәлбенді (<i>salvia stepposa</i>) мәдениеттендіру жағдайында өсіп - даму ерекшеліктерін зерттеу	1527
348.	Минуар С.М.	Жамбыл облысы перспективті құрамында эфир майы бар дәрілік өсімдіктер <i>tanacetum vulgare</i> және <i>achilleamille folium</i> дамуының биологиялық ерекшеліктері	1530
349.	Молдабаева Т.Е.	Vinom school мектептерінің биология сабақтарында upgrade технологияларын пайдалану тиімділігін зерттеу	1533
350.	Мұратқызы С.	Жамбыл облысының ландшафтарындағы қалампырлар (<i>caryophylloideae juss</i>) тұқымдасының өсуіне диатомиттің әсерін зерттеу	1537
351.	Мырзагелді Е.Қ.	Мектеп оқушыларының морфологиялық және психофизиологиялық ерекшеліктеріне білім беру мамандығының әсері	1540
352.	Назым Ә.Ж.	Актуальные проблемы лабораторных и практических работ по биологии в школах республики казахстан	1543
353.	Ниетуллаева А.А.	Биология сабақтарында STEM технологиясын қолданудың маңызы	1546
354.	Сальменова А.А.	Қоршаған ортаға бейімделуіне байланысты <i>fragaria vesca</i> l. анатомиялық ерекшеліктері	1551
355.	Сейпулла А.С.	Современные подходы к стимулированию хондрогенеза	1556
356.	Соломко Л.Р.	Митохондриальная дисфункция как молекулярная основа клеточного старения	1560

357.	Стамқұлова Б.А.	Көкшетау қаласы урбанофлорасының таксономиялық анализі	1565
358.	Султан А.А.	Әртүрлі спорт түрлерімен айналысатын студенттердің физикалық даму көрсеткіштерін зерттеу	1569
359.	Товкумова А.С.	Бронх демікпесі және созылмалы обструктивті өкпе ауруы айқас синдромы кезіндегі иммуноглобулин е деңгейін зерттеу	1573
360.	Тоқтасын Н.М.	Биология сабағында танымдық қызығушылықты белсендірудің жолы ретінде виртуалды зертханаларды пайдаланудың тиімділігі	1577
361.	Хажайхан А.	Экологиялық және климаттық факторлар контекстінде ақмола облысы фитомасса қорлары мен өнімділігінің өзгеруі	1581
362.	Хусаинов А.Т., Адырбек Ә.С., Дурмекбаева Ш.Н.	Гуминдік препараттардың жаздық бидай тұқымдарындағы физиологиялық-биохимиялық процестерге және морфологиялық өзгерістерге әсері	1584
363.	Nursagat A.	Cognitive and physiological foundations of visual perception: the role of infographics in education	1587
364.		ПОДСЕКЦИЯ 3.2 СОВРЕМЕННЫЕ ВОПРОСЫ БИОТЕХНОЛОГИИ И БИОМЕДИЦИНЫ	
365.	Арғынғазина А. Б., Картаева А. Б.	Балықтарды өсіру кезіндегі судың физика-химиялық құрамын салыстырмалы талдау	1592
366.	Бекболат Б., Самат А. Т., Слепкова Н. Н., Курманбаева А. Б.	Аудандастырылған арпа сорттарына сипаттама	1595
367.	Берікова М.С., Тулегенова Ж.А.	Алма ағашының цитоспороз ауруын анықтау	1598
368.	Билялов Ә. Р.	Особенности подготовки различных органов <i>Clarias gariepinus</i> для оценки содержания МО-ферментов	1601
369.	Дробова В. А.	Сравнительный анализ использования пероксида кальция и дубильной кислоты для улучшения выхода выклева жаброного рачка <i>Artemia parthenogenetica</i>	1604
370.	Ергазы Б.	Антагонистическая активность штаммов <i>Bifidobacterium bifidum</i> , выделенных из фекалий семидневного младенца, в отношении <i>Staphylococcus aureus</i>	1608
371.	Ерлан Қ.Е., Тауекел Ж.К.	Балықтардың әртүрлі қоректендіру жағдайларындағы өсу параметрлерін бақылау	1611
372.	Жұмабек А.Б., Базарбаева К. Ж., Акбасова А. Ж.	Отандық бидайдың өсуіне салицил қышқылы мен топырақтағы молибденнің әсерін зерттеу	1615
373.	Камали А. С.	Жарма негізіндегі таңғы құрғақ асты өндіру	1619

		технологиясында қолдануға арналған пробиотикалық қасиетке ие микроағзаларды зерттеу	
374.	Қамиден А.А., Молдабай М.Ж.	Изучение состава активного ила в биологической очистке сточных вод	1622
375.	Калиева А. Б.	Солодка как источник фармакологически активных соединений: традиционные и биотехнологические подходы	1625
376.	Құдайбергенова Н.Қ.	Физиологические функции кремния в диатомите и особенности его взаимодействия вместе с кормами рыб	1628
377.	Машан З., Жарылқап А.	Құлаққаптың адам денсаулығына әсері	1630
378.	Маликова А. Ж., Бейсенбаев Р. А.	Изучение влияния гипоксических условий воды на содержание МО-ферментов в различных органах рыб	1634
379.	Мұрат Қ.С.	Тилапияны тиімді азықтандыру стратегиясының негізі	1637
380.	Нургазиева Ж.Н., Тулегенова Ж.А.	Пробиотикалық микроорганизмдер көмегімен ешкі сүті мен сиыр сүтінің комбинациясынан био-йогурт жасау және оның тағамдық құндылығын анықтау	1640
381.	Нұрбекова А.А, Қалауиева Н.Қ.	Роль хелатных комплексов микроэлементов в составе диатомита в повышении питательной ценности мяса рыб	1645
382.	Сағидолдина Н. К., Базарбаева Қ. Ж., Акбасова А. Ж.	Гидропоникалық жағдайда бидай мен арпаның өсуіне ауыр металдардың әсерін зерттеу	1648
383.	Сағидолда Н. Е.	Балық шаруашылығы өнімдерінің сапасына қоректендіру ерекшеліктерінің әсері	1652
384.	Сағынбаева Д. А.	Современные вызовы и перспективы биотехнологии и биомедицины: от генного редактирования до персонализированной медицины	1655
385.	Тәжібай Д. Б., Талгатбекова Д. С.	Балықтарды әртүрлі жағдайларда өсіру кезіндегі азотты қосылыстардың құрамын салыстырмалы талдау	1657
386.	Уалихан А. С., Тулегенова Ж.А.	Әр түрлі сүттерден зең саңырауқұлағы көмегімен ірімшік технологиясын жасау және салыстырмалы зерттеу	1662
387.	Узбеков А.Б., Масалимов Ж. К.	Связь между антиоксидантной активностью и пигментным составом микрозелени бобовых культур, выращенных гидропонным способом.	1667
388.	Alpamys A., Aldibay S.	Genetically engineered modified microorganisms in the food industry	1670
389.	Dairov A.K.	Efficacy of preconditioned human umbilical cord blood mesenchymal stem cells in a mouse model of psoriasis	1674
390.	Meshtayev D.T.	Variant calling of <i>M. tuberculosis</i> samples	1679

391.		ПОДСЕКЦИЯ 3.3 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ	
392.	Анатолий Р.Қ.	Жайық өзені жайылмасындағы <i>Populus l.</i> туысына биоморфологиялық талдау және сыртқы әсер етуші факторлар	1683
393.	Ашиков М.М.	Анализ пространственного распределения гидрохимических классов качества поверхностных вод в Казахстане с 2019 по 2023 год	1686
394.	Ашиков М.М.	Расчет индекса загрязнения р. Сырдария на территории республики Казахстан с 2019 по 2023 год	1689
395.	Байдаулетов Д.С.	Оптимизация и моделирование выбора деревьев для высадки в северных регионах республики Казахстан с целью достижения углеродной нейтральности	1692
396.	Беляева Д.А.	Возможности применения в бальнеологических целях сточных вод доменного цеха	1695
397.	Болат А.Б.	Каркаралы ұлттық табиғи паркіндегі беталыс көлінің су құстарының алуан түрлілігі	1698
398.	Елепберген М.Е.	Влияние энергоэффективности зданий на рост плесени и микроклимат помещений	1703
399.	Жалгасбаев К.Ж.	Өнеркәсіптік суларды тазарту жолдары	1708
400.	Жиналинова А.С.	Современные подходы к изучению, классификации и применению сапропеля: обзор отечественных и зарубежных исследований	1710
401.	Жұмабекова М.М.	Астана қаласында қатты тұрмыстық қалдықтардың жинақталуы және оны залалсыздандырудың барысы	1713
402.	Калиев Н.С.	Определение ПДВ газов для снижения воздействия на окружающую среду на примере ТОО ГРЭС "Kazakhmys energy"	1718
403.	Марчук Е.В.	Сравнительный анализ накопления тяжелых металлов в различных почвенных горизонтах агроэкосистем с. Егиндыколь, Акмолинской области	1721
404.	Нургожина А.Е.	Сценарная оценка потенциала сокращения выбросов парниковых газов в регионах Казахстана	1724
405.	Пак А.Е.	Сравнительный анализ методов экологического обучения учащихся младших классов	1729
406.	Пак А.Е., Калиева Г.Т.	Фиторемедиация как способ очистки почвы в районах теплоэлектростанций: сравнительный анализ растений-гипераккумуляторов	1734
407.	Хабдразаков А.К., Ислямов Э.Н.	Влияние Tiktok-видео на экологическое обучение: перспективы микрообучения	1739
408.	Daribayev A.Zh.	Melafen: innovative plant growth regulator	1744
409.	Ibrayeva A.	Phytoremediators as a basis for the production of fuel	1746

		pellets: ecological and technological aspects	
410.	Mirzabekova M.Zh.	Bioecological features of representatives of the nightshade family (<i>Solanaceae</i> Juss.)	1749
411.	Yelesizova A.B.	Issues of ecological stability of natural pastures	1753
412.		ПОДСЕКЦИЯ 3.4 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУКИ О ЗЕМЛЕ	
413.	Абдрашова Т. А.	Астана агломерациясының жасыл белдеуін зерттеудің теориялық негіздемесі	1756
414.	Адирбай С., Аябекова М.	Маңғыстау облысы геожүйелерінің құрылымдық ерекшеліктері	1759
415.	Алдашова А. Ж.	Шідерті өзен алабы геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1763
416.	Аманжолова А. Б.	Солтүстік Қазақстан облысының тамақ өнеркәсібінің даму жағдайы	1767
417.	Ахметбекова Г. С.	Теоретические основы районирования территорий туристических зон	1772
418.	Аябекова М., Адирбай С.	Қызылорда қаласындағы атмосфералық ауасының ластануы	1779
419.	Әмірханова Ж. А.	Арал ауданының әлеуметтік-экономикалық даму перспективаларын бағалау	1783
420.	Болатбекқызы Ж.	Абай облысының қазіргі заманғы демографиялық мәселелері	1788
421.	Дабылбаева А.	2018-2024 жылдар аралығындағы Ақтөбе қаласының жерді пайдалану өзгерістерінің динамикасы	1792
422.	Даметова Г. Н.	Терісаққан өзені алабындағы NDVI негізінде С-факторды анықтау	1798
423.	Дастанбекова Ж. Р.	Талдықорған қаласының қазіргі экономикалық-географиялық әлеуеті	1803
424.	Елшатқызы Н.	Табиғатты қорғау әрекеттерін реттеу үшін қашықтықтан зондтауды қолданудың артықшылықтары	1808
425.	Ералы А. А.	Шығыс Қазақстан облысының ауылшаруашылық алқаптарын ГАЗ технологиясы арқылы анықтау	1813
426.	Есмуханова М. Т.	Оценка антропогенной нагрузки на геосистемы Карагандинской области	1816
427.	Кудайбергенова А. Р.	Геоэкологическая оценка деградации почв и агроландшафтов Северо-Казахстанской области: диагностика, мониторинг и пути устойчивого восстановления	1819
428.	Қуаныш А. Р.	Ақтөбе облысының табиғи-ресурстық әлеуетін бағалау	1824
429.	Қуанышбек А., Мукатов Д.	Қазақстанның бірыңғай уақыт белдеуіне ауысуы. Әлеуметтік, экономикалық және медициналық аспектілер	1828
430.	Құттымұратова А. Қ.	RUSLE теңдеуі негізінде Аса өзені алабында С факторын анықтау	1832
431.	Матаева А. Т.	Жамбыл облысының ерекше қорғалатын аумақтарындағы экологиялық туризм	1836

432.	Мокиенко А. В.	Исследование особенности синантропной флоры районов города Астаны	1840
433.	Муратова А. Б.	Қаратал өзені алабы геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1844
434.	Мустозяпова Н. И.	Влияние разработки Экибастузкого угольного бассейна на ландшафт и экологическое состояние региона	1848
435.	Мухамеджанов М. Е.	Қостанай қаласының ландшафттарына су тасқының әсері	1856
436.	Мұрат А. М.	SAVI индексі негізінде Зеренді ауданының өсімдік жамылғысын зерттеу	1863
437.	Мұратбек А. Е.	Алматы қаласының қызмет көрстету саласының географиясы	1869
438.	Омаров М. К.	Павлодар облысының аумағында өрттердің таралу ерекшеліктері	1874
439.	Орынбасар Р. А.	Жамбыл облысы халқының қазіргі жағдайдағы көші-қон үдерістері	1877
440.	Оспан Н. М.	Солтүстік Қазақстандағы орман алқаптарының табиғи таралуы және олардың қазіргі кездегі жағдайы	1881
441.	Рахманова А. Ә.	Қазіргі кезеңде Ақтөбе облысының кешенді демографиялық типологиясы	1885
442.	Сағынғали С. А.	Алматы облысындағы өнеркәсіптің басымдылық салаларының қазіргі жағдайы мен болашағы	1890
443.	Саметханова А. Т.	Шығыс Қазақстан облысы көлдер геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1895
444.	Сәулет Е.	Шығыс Қазақстан облысы геожүйелеріне антропогендік жүктемені бағалау	1899
445.	Темірханова Н. Ә.	Денсаулық сақтауға бағытталған урбозкожүйелік қызметтердің әлемдік тәжірибелерінің географиялық ерекшеліктері	1904
446.	Токбаева А. Е.	Қазақстанның дала зонасының ерекше қорғалатын табиғи аумақтарының биоәртүрлілігін кеңістік талдау.	1909
447.	Төлегенова Т. Қ.	Ойыл өзені алабы геожүйесінің физикалық-географиялық ерекшеліктері	1914
448.	Төлеуова Р. Қ.	Маңғыстау мен Үстірттің киелі үңгір атауларын зерттеу және қалпына келтірудің географиялық мәселелері	1918
449.	Тілеухан Д. Ғ.	Дала экожүйелеріндегі биоалуантүрлілікті мониторингілеуде жасанды интеллектті қолдану: орнықты даму перспективалары	1923
450.	Тілеухан Д. Ғ.	Жасанды интеллектті қолдану арқылы Қазақстандағы шөлейттену процесін бақылау	1929
451.	Ұзақбаев Б. А.	Қызылорда облысы өнеркәсіптік кешенінің даму географиясы	1936
452.	Черепанова Ю. В.	Региональные исследования накопления углерода в лесных экосистемах на примере Алтайского края	1939
453.	Shukirkhan A., Orynassarova G.	Research of geoecosystems of the geomorphological structure of the Chingirlau district of the West Kazakhstan region	1943

454.		ПОДСЕКЦИЯ 3.5 МЕТОДЫ И МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ	
455.	Азимбай Н.С.	Мектеп географиясын оқытуда геоақпараттық технологияларды қолдану арқылы зерттеушілік құзіреттілікті қалыптастыру	1949
456.	Айтқұл А. Ж.	Мектеп географиясын оқытуға арналған гаж бағдарламалары: салыстырмалы талдау және мүмкіндіктері	1952
457.	Баймухамедова А.Ж.	10 сынып география пәні бойынша «Астана қаласының экологиялық мәселелері» атты факультативтік курс бағдарламасының маңыздылығы	1957
458.	Балпекова Д.А.	География пәні бойынша факультативтік курстардың маңыздылығы	1961
459.	Беспалинов Н.М.	SMART-технологияларын 10-11 сыныптарда географияны оқытуда кіріктіру	1966
460.	Бигалим С.	География сабақтарында белсенді оқыту әдістерін қолдану арқылы оқушылардың құзыреттілік қабілеттерін арттыру	1971
461.	Джумабаева С.Е.	Заманауи картографиялық әдістер	1975
462.	Жамбул Г.Б.	Использование ролевых игр на уроках географии	1979
463.	Жумабаев Д.С.	География сабағында экологиялық тәрбие беру әдістемесі	1983
464.	Карпета В.Г., Маклюк Р.Р., Молдыбаев С.З., Уразбаева Р.С.	Реализация школьного проекта «Изучаем географию Казахстана».	1986
465.	Қасым Е.Ж.	Мектеп оқушыларының табиғат қорғау құзыреттілігін қалыптастыру жолдары	1990
466.	Құнаш А.А.	Мектеп географиясында оқушылардың мәдени-географиялық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері	1994
467.	Мененбай А.Н.	«Қазақстан географиясы сабақтарында білім алушыларға экологиялық білім берудің теориялық негіздері»	1999
468.	Набидоллаева А.А.	География сабақтарында оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін арттыру формалары мен технологиялары	2003
469.	Накыпова Ә.Қ.	География пәні сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту	2008
470.	Сәндібай Н.А.	Изучение геополитических проблем центральной азии в школьной географии	2011
471.	Солтанғазина А.С.	География сабақтарында экологиялық білім қалыптастырудың маңыздылығы	2015
472.	Таған Ә.С.	Түркістан облысының ауыл шаруашылығы географиясы» атты факультативтік курс бағдарламасының маңыздылығы	2022
473.	Тілеужан Б.Н.	Географияны оқытуда заманауи сандық әдістер мен интерактивті технологияларды қолдану	2026

474.	Ширенова Ж.С.	Өлкетану қағидаты негізінде 7 сынып географиясын оқытуға қатысты тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижесі	2031
475.		ПОДСЕКЦИЯ 3.6 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ГИДРОЛОГИИ	
476.	Айтенова Ә.Н.	Водный кризис в засушливых регионах Казахстана: последствия и пути решения	2036
477.	Алдинов Р.Б.	Наводнения в Казахстане: причины, последствия и методы борьбы	2040
478.	Габдулла Н.М.	Arcgis бағдарламасында гидрографиялық желіні құру әдістері	2043
479.	Дәулеткелді А.С.	Дефицит пресной воды в казахстане	2048
480.	Дүйсен А.Е.	Подземные воды и их распределение по регионам Казахстана	2051
481.	Жаманқұл А.М.	Новые экологические конструкции гидротехнических сооружений	2053
482.	Құрманғалиева А.Қ.	Каспий теңізінің солтүстік-шығыс бөлігіндегі желкөтерме және желшегерме құбылыстарын модельдеу	2057
483.	Кулатаева К.Д.	Оценка влияния антропогенных факторов на озеро Балкаш	2060
484.	Ноғайбек А.	Қазақстандағы су тасқыны мен су тасуын болжау жүйелеріндегі гаж технологиялары	2065
485.	Өтегенұлы А.	Физико-химическое исследование процессов солеобразования воды озера балкаш и влияние на него реки иле	2070
486.	Рымбаева Р.Б.	Современное экологическое состояние озера Балкаш	2075
487.	Ташева Е.А.	Применение нейросетевой модели lstm для прогнозирования стока реки Сырдарья в южных регионах Казахстана	2079
488.	Таурбаева Н.К.	Моделирование изменений стока реки Ертис в условиях маловодных лет	2081
489.	Тлеуғабыл Ж.А.	Применение искусственного интеллекта в прогнозировании паводков	2087
490.	Толыбаева Д.Б.	Моделирование речного стока с использованием модели hbv: прогнозирование и валидация	2089
491.	Торбаева А.У.	«Иртыш – трансграничная водная артерия: вызовы, перспективы и управление ресурсами»	2092
492.	Baizhigit T.Y.	Mapping Tien Shan Glaciers and Their Impact on the Ile River	2095
493.	Otegenuly A.	River basin mapping methods and identification of river basin sections in the arc gis programme	2099
494.	Satbekova A.B.	The use of gis technologies for flood risk analysis and modeling in Kazakhstan	2105
495.	Satbekova A.B.	Hydrological analysis and water balance of the Kalzhyr river basin	2108
496.	Tolybayeva D.B.	Modeling of river flow formation processes	2111

497.	Тоханbayeva S.T.	Microplastic – a macroproblem of the world ocean	2113
498.		ПОДСЕКЦИЯ 3.7 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ХИМИЧЕСКОЙ НАУКИ	
499.	Адылканова А.А.	Мұнай-су жүйесін бөлуге арналған PMS-BC-қапталған меламинады спонж негізіндегі сорбент	2117
500.	Айтбайұлы Н.	Химия сабақтарында кәсіби бағдарлауды қалыптастыру	2119
501.	Асан Н.Ә.	STEM – білім беру аясында ұлттық педагогика элементтерін қолдану	2123
502.	Әзілхан Т.Ә.	Заманауи мектепте химияны оқытудың экологиялық аспектілері	2128
503.	Бахытжанова Ж.Б.	Жұқа пленкалы литий-ионды аккумуляторларға арналған SnO ₂ анодты материалды синтездеу және электрохимиялық қасиеттерін зерттеу	2131
504.	Бекмаханова А.С.	LATP қатты электролитін синтездеу және электрохимиялық қасиеттерін зерттеу	2135
505.	Биктасова А.С.	Минералды сорбенттердегі диспрозий иондарының адсорбциялық процестерін зерттеудегі кинетикалық модельдерді талдау	2140
506.	Болатбек М.	Биологиялық ыдырайтын полимерлердің синтезі мен экологиялық және өнеркәсіптік маңыздылығы	2143
507.	Бөкенова А.Б.	Мыс қорытпалы катализаторымен антрахинонды гидрлеу процесін зерттеу	2149
508.	Ғұбайдолла З.Қ.	Химия сабағында оқушылардың белсенділігін арттырудағы модульдік оқытудың рөлі	2154
509.	Еримбет Б.Д.	Химияны оқытудағы инновациялық әдістердің білім алушылардың оқу жетістіктеріне ықпалы	2157
510.	Жетенова М.С., Дәуметова С.Т.	Биоорганоминеральные пестициды: разработка и исследование их свойств	2161
511.	Жұмағұл А.А.	Куркуминнің флуоресценттік қасиеттері: еріткіштің спектрлік сипаттамаларға әсері	2164
512.	Кароматов С.А., Ганиев Б.Ш.	Потенциальная биологическая активность оснований Шиффа, основанных на бензалацетоне и бензалацетофеноне	2169
513.	Қалау А.Қ.	Химия сабағында білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудағы контекстік тапсырмалардың рөлі	2171
514.	Қожамұратова Ұ.М.	Өңдеу нәтижесінде алынған көміртекті адсорбенттердің физико-химиялық негіздерін зерттеу	2176
515.	Қойшыбайқызы Т.	ZnO@PC және Cu/ZnO@PC композициялық трек мембраналарын норфлоксацинді жою үшін синтездеу	2179
516.	Молдалиева А.	Квантово-химическое исследование производных бензимидазола	2183
517.	Муканов М.К.	Определение массовой доли подвижных соединений фосфора в почве по методу Мачигина с использованием автоматического анализатора сегментированного потока SKALAR SAN++	2186

518.	Мұрат М.Ж.	Координациялық қосылыстар химиясы бойынша зертханалық курсты әдістемелік қамтамасыз етудегі онлайн материалдардың рөлі	2188
519.	Нұралина А.Ж.	Химия сабағында білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру	2192
520.	Пармантай Қ.Е.	Химияны оқу барысында оқушылардың өзіндік іс-әрекетін олардың интеллектуалдық дамуының құралы ретінде ұйымдастыру	2197
521.	Пердеханова А.А.	Дәрілік өсімдіктерді зерттеу барысында студенттердің зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру	2202
522.	Сарсенғалиева А. Н.	Актуальные проблемы в химическом образовании для инженерных специальностей и предлагаемые решения	2206
523.	Серікбай А.М.	Мектеп оқушыларының химияға қызығушылығын қалыптастырудың тиімді жолдары	2209
524.	Сыздық А.Ф.	Полимерлер мен ауыр мұнай қалдықтарын қолданып, битумның қасиеттерін жақсарту	2213
525.	Ташманова Ж.А.	Химияны оқытуда STEM технологиясын пайдалану	2217
526.	Тобжанова А.Р.	Мыс(II) галогенидтері – ацетамид – қышқыл жүйесі негізінде координациялық қосылыстар: синтездеу және физика-химиялық қасиеттерін зерттеу	2222
527.	Тұрсынәлі Қ.	Қазіргі мектепте «Жаңа заттар мен материалдарды өндіру» элективті курсын оқыту: тәжірибе және нәтижелер	2227
528.	Хамит А.Ж.	PASS ONLINE пайдалана отырып N-бензоилпиперидин туындыларының биологиялық белсенділігін болжау	2232
529.	Шаихова Ж.Е., Калимолдина Л.М.	Целлюлозалық сорбенттер арқылы шарап материалдарын сорбциялық тазартуды зерттеу	2237
530.	Шатлыкова А.Т.	WOLFRAM ALPHA жасанды интеллект құралын химияны оқыту процесінде қолдану мүмкіндіктері	2241
531.	Adil K.Y.	Using the getcourse online platform for the unified national test in chemistry	2245
532.	Bazhikova Z.	Research of biologically active compounds from plants of the genus ACHILLEA L.	2249

СЕКЦИЯ 4.

МАТЕМАТИКА, МЕХАНИКА И МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

ПОДСЕКЦИЯ 4.1 МАТЕМАТИКА

3. Жайнай бер, жаңарған Талдықорған! // Egemen.kz. — 2021 ж. — URL: <https://egemen.kz/article/271475-zhaynay-ber-dganharghan-taldyqorgha%21>. (қаралған күні 13.03.2025).

4. Жетісу облысының ресми статистикасы // Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросы. — URL: <https://stat.gov.kz/region/zhetisu/>. (қаралған күні 13.03.2025).

5. Өнеркәсіп орындары туралы ақпарат // Factories.kz. — URL. (қаралған күні 13.03.2025).

6. Талдықорған туралы мақала // 7-su.kz. — URL: https://7-su.kz/news/cat-20/20897/?utm_source. (қаралған күні 13.03.2025).

7. Талдықорған қаласының әкімдігі // Gov.kz. — URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/zhetysu-taldykorgan?lang=ru>. (қаралған күні 13.03.2025).

ӘОЖ 91.528

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ӘРЕКЕТТЕРІН РЕТТЕУ ҮШІН ҚАШЫҚТЫҚТАН ЗОНДАУДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Елшатқызы Назерке

nazerkeelsatkyzy@gmail.com

«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті» КеАҚ
6B05209 География білім беру бағдаламасы 3 курс білім алушысы, Астана қ., Қазақстан
Ғылыми жетекші – Карагойшин Ж. М.

Аңдатпа. Қашықтықтан зондтаудың экономикалық қызметін бақылау мен қорғау, әсіресе орман алқаптарында, қандай да бір пайдасы бар-жоғы анықталды. Жұмыстың практикалық маңызы – халықаралық тәжірибені, соның ішінде Ресей мен Қазақстанды ескере отырып, қашықтықтан зондтау арқылы табиғатты қорғау және орман шаруашылығындағы экономикалық қызметтің тиімділігін арттыру үшін қолдану бойынша ұсыныстармен негізделді. Зерттеу нәтижелері бойынша қашықтықтан зондтау қажетті деректерді жинауға көмектесті, бұл сыртқы қауіптерге жауап беру стратегиясын әзірлеу және олардың орман шаруашылығына әсерін азайту үшін маңызды.

Түйінді сөздер: қашықтықтан зондтау, орман шаруашылығы, табиғатты қорғау шаралары, халықаралық тәжірибе.

Өрттер ормандар үшін негізгі қауіптердің бірі болып табылады және олар біздің планетамыздың экожүйесінің өзін-өзі реттеуінде өткен және қазіргі уақытта және болашақта үлкен рөл атқарады [1]. Өрттер туралы динамикалық және аумақтық деректерді бақылау қоршаған орта процестерін және экономикалық қызметтің әртүрлі салаларындағы, соның ішінде егістік аймақтардағы антропогендік әрекеттердің әсерін түсіну үшін негіз болып табылады [2].

Ауыл шаруашылығы жерлерінің өртенген аумақтарында өсімдіктер мен су балансының бұзылуы орын алса, экономикалық пайдаланудан шығуы мүмкін [3]. Сондай-ақ, орман шаруашылығы аймақтың су балансын сақтауда үлкен рөл атқаратынын білуіміз керек [4]. Үлкен өрттер жағдайында ірі өсімдік жамылғылары жойылып, бұл аймақтың су балансының бұзылуына әкелуі мүмкін, ал ол жақын маңдағы ауыл шаруашылығы жерлерінің құнарлылығының төмендеуіне әкелуі мүмкін [5].

Талдау көрсеткендей өрттерді үш санатқа бөлуге болады: антропогендік; табиғи; экономикалық қызметті дұрыс жоспарламау.

Экономикалық қызметті дұрыс жоспарламау өрттердің тек орман шаруашылығы кәсіпорындарының аумағында ғана емес, оған іргелес жатқан жерлерде де пайда болуына әкелуі мүмкін. Антропогендік әрекеттерден туындаған өрттер экожүйелерге жойқын әсер етеді [6]. Өндірістік нысандардағы немқұрайлылық, өнеркәсіптік кешендердегі қателіктер мен

есептеулердегі дәлсіздіктер, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында қауіпсіздік ережелерін сақтамау, ғимараттардың сапасыз салынуы, бұл табиғи апат салдарынан өрттің пайда болуына әкеледі.

Сонымен қатар, өрттердің табиғи шығу тегі де болуы мүмкін және олар адамның пайда болуынан бұрын да орын алғанын палеоклиматтық және палеоботаникалық зерттеулер дәлелдейді [7, 8]. Тұтану көбінесе құрғақ маусымдарда және жанғыш табиғи минералдар топыраққа жақын орналасқан жерлерде орын алады [9]. Найзағай да үлкен аумақтарда өрттің ең жиі таралу көзі [10].

Найзағайдан немесе басқа табиғи апаттардан кейін төмен қарқынмен жану өсімдіктер үшін пайдалы заттар мен қоректік элементтердің айналымында, өсімдік әлемінің әртүрлілігін сақтауда және топырақтың өсімдік жамылғысының құрылымын реттеуде маңызды рөл атқарады [11].

Алайда, адамзаттың экономикалық қызметі, сондай-ақ кәсіпорындардың өндірістік қызметі, әсіресе XX ғасырдың соңынан бастап, экожүйеге көбіне теріс әсерін тигізіп, өрт оқиғаларының санының артуының негізгі көзіне айналғанын еске салу керек [12, 13].

Атмосфера құрамының өзгеруіне әсер ететін ең маңызды факторлардың бірі – жер бетіндегі ормандардың ауданының қысқаруы, бұл жаһандық жылынудың күшеюімен үдей түсуде (1-кесте). 2016 жылы әлемдегі ормандардың жалпы ауданы 3995,8 миллион гектарды құрады, бұл 1992 жылмен салыстырғанда 117,9 миллион гектарға аз. Соңғы онжылдықтарда Ресей мен Канада ормандары Жер атмосферасын жақсартуға негізгі үлес қосып келеді. Ресей – әлемдегі орман аумағы қысқармаған, керісінше айтарлықтай ұлғайған санаулы елдердің бірі. Ресеймен салыстырғанда, Қазақстандағы орман алқаптары өте аз, тіпті соңғы жылдары біршама қысқарған.

Кесте 1 Әлемдегі, Ресейдегі және Қазақстандағы орман аумағы

	Әлем	Ресей	Қазақстан
Орман аумағы (миллион гектар)	1992: 4113.74 2016: 3995.8	1992: 809.27 2016: 814.89	1992: 3.4 2016: 3.3
Орман аумағы (% жер аумағынан)	1992: 31.6 2016: 30.7	1992: 47.7 2016: 49.8	1992: 1.3 2016: 1.2

Дереккөз: Дүниежүзілік банк[6, 7].

Біз орман аумағының бүкіл әлем бойынша азаюының жалғасып жатқанын білеміз. Орман жамылғысының жоғалуына негізінен өнеркәсіптік ағаш кесу, сондай-ақ табиғи сипаттағы жаппай өрттер, әсіресе Солтүстік ормандардағы өрттер себеп болады. Әлемде орман өрттерінің ең көп саны және өрттен зардап шеккен аумақтар негізінен Ресей, Канада және АҚШ-та тіркелген, бұл ең алдымен осы елдердің орман алқаптарының басқа елдермен салыстырғанда әлдеқайда үлкен болуымен байланысты(2-кесте). Алайда, бұл елдер орман өрттерімен күресуде қашықтан зондтау технологияларын қолдану арқылы маңызды тәжірибе жинақтаған, бұл Қазақстанды қоса алғанда, басқа елдер үшін пайдалы болуы мүмкін.

Кесте 2 Әлемнің кейбір елдеріндегі орман өрттері

	Ресей	Канада	АҚШ
Орман өрттерінің саны	2010: 33423 2016: 11025	2010: 7291 2016: 5243	2010: 71971 2016: 67743
Өрттен зардап шеккен орман алқабы (мың гектар)	2010: 1962.3 2016: 2508.3	2010: 3052.5 2016: 1404.7	2010: 2396.5 2016: 2229.8

Дереккөз: Ресей Федерациясының Федералдық мемлекеттік статистика қызметі[10]

Статистикалық деректерді талдау Қазақстанда жыл сайын жалпы ауданы 10 мың гектардан асатын шамамен 500 өрттің болатынын көрсетеді. Бұл өрттер экономикаға

айтарлықтай зиян келтіреді, сондықтан олармен күресу үшін өзіміздің әзірлемелер мен халықаралық тәжірибеге негізделген тиімді шараларды қолдану қажет.

Қазақстан Республикасы Алматы облысында өрттер өсімдіктердің даму және қалыптасу процестеріне теріс әсер етеді [14, 15]:

Қашықтықтан зондтау технологиясының артықшылықтары туралы арнайы ғылыми әдебиеттерде көрсетілген, олардың қатарына мыналар жатады:

- Аумағы кең аумақтарды қамту;
- Бір аумақты бірнеше рет зерттеу мүмкіндігі;
- Өртүрлі масштабтар мен рұқсаттарда мәліметтерді оңай жинау;
- Бір ғана суреттен алынған ақпарат көлеміне шектеу қойылмауы;
- Деректерді компьютерде оңай өңдеу және жылдам талдау;
- Қашықтықтан зондтау объектіге немесе зерттеу аймағына әсер етпеуі;
- Деректерді зертханада талдау мүмкіндігі, бұл далалық жұмыстардың ұзақтығын қысқартады;

• Орман алқаптары туралы егжей-тегжейлі деректер болмаған жағдайда, негізгі картаны қайта құрудың салыстырмалы түрде арзан және тиімді әдісі болып табылады;

• Орман өрті кең аумаққа таралса, оны жылдам анықтауға мүмкіндік береді, бұл құтқару операцияларын жоспарлауды жеңілдетеді.

1 және 2-суреттерде заманауи қашықтықтан зондтау технологияларын қолдану мүмкіндіктерінің кейбір мысалдары көрсетілген.

Сурет 1 Қашықтықтан зондтау технологиясы негізінде алынған орманның типтік көрініс. Дереккөз: Ашық ақпараттық платформалар [2,3].

Қашықтықтан зондтау технологиясының кейбір кемшіліктерін де объективті түрде мойындау қажет. Оларға мыналар жатады: егер шағын аумақтарды қарастыратын болсақ, бұл талдаудың өте қымбат әдісі болып табылады, зондтау кескіндерді талдау үшін арнайы дайындықты қажет етеді, деректерді жинау және талдау кезінде адам қателіктері болуы мүмкін, талданатын кескін кейде басқа құбылыстармен бұзылуы мүмкін, жиналған ақпарат толық емес және уақытша болуы мүмкін, тағы басқа мәселелер бар.

Алматы облысында ормандардың жағдайы туралы ақпарат жинау үшін екі зондтау әдісін қолдануға болады:

1. Жерсеріктік барлау құрылғылары арқылы кескіндерді алу – орман биомының мезомасштабты жағдайы мен экожүйенің ландшафтық ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді.

2. Дрондарды, әртүрлі қашықтықтан басқарылатын ұшу аппараттарын, аэрофототүсірілім құралдарын қолдану – аумақтардың микротопографиялық ерекшеліктері, әсіресе топырақ пен өсімдік жамылғысы туралы ақпарат алуға, сондай-ақ флораның негізгі өкілдерін анықтауға мүмкіндік береді.

Сурет 2 Орман өртіне қатысты ғарыштық кескін
Дереккөз: Ашық ақпараттық платформалар [10, 12].

Алматы облысында қашықтан зондтау технологиясын пайдалана отырып, орман биомын қорғау стратегиясының тиімділігін арттыруға арналған ұсыныстар:

1. Орман биомы толық жойылған жағдайда, мысалы, табиғи апаттардың салдарынан топырақ пен өсімдік қабаты ағаштармен бірге шайылып кеткен кезде, жаңа орман отырғызу ұсынылады.

2. Егер орман биомына айтарлықтай зиян келтірілген болса, мысалы, жер сілкінісі мен өрт салдарынан көптеген флора мен фаунаның өкілдері жойылып кетсе, орманда кез келген экономикалық қызметке тыйым салу және оның сақталуын бақылау қажет.

3. Егер орман биомына орташа деңгейде залал келтірілсе, мысалы, орманның жартысы ауыл шаруашылығы мақсатында кесілген болса, орман алқаптарын қалпына келтіру жұмыстарын жүргізу және шектеулі экономикалық қызметке рұқсат беру ұсынылады.

4. Егер орман биомына аз залал келтірілсе, мысалы, аймақтарға бөлу нәтижесінде жергілікті өрт ошақтары анықталса, қауіп толығымен жойылғанға дейін ормандағы экономикалық қызметке шектеу қою ұсынылады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қашықтан зондтау технологияларының артықшылықтары мен кемшіліктері бар екенін көрсетті. Дегенмен, оларды экологиялық қызметті бақылау үшін қолдану қажеттілігі анық, әсіресе орман шаруашылығы экономикалық секторында. Орман адамзат үшін аса маңызды. Өкінішке қарай, ұзақ мерзімді талдау көптеген елдерде және әлем бойынша орман алқаптарының азаю үрдісін көрсетеді. Бұл құбылыстың негізгі себептерінің бірі – орман өрттері. Қазақстан қазіргі уақытта әлемдік орман шаруашылығында айтарлықтай рөл атқармасада, бұл жағдайды өзгерту қажет. Алдағы 20 жылда еліміздегі орман алқаптарының

көлемін үш есеге арттырып, шамамен 10 миллион гектарға жеткізу және орман өрттерінің санын барынша азайту маңызды міндет болып табылады.

Қазақстан қашықтан зондтау технологиялары негізінде орман өрттерімен күресте халықаралық тәжірибені белсенді түрде қолдануы тиіс. Аймақтық деңгейде орман шаруашылығын дамытуда әртүрлі факторлардың әсерін ескеру қажет, бұл қашықтан зондтау технологияларын тиімді пайдалану бойынша ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының Алматы облысы үшін ормандарды зондтау мақсатында дрондарды қолдану үлкен сұранысқа ие:

Ұшақтармен салыстырғанда тасымалдау оңай; Қолдану тиімді; Жұмыс жағдайында ұстау арзанырақ; Дрондарды жаппай қолдану Алматы облысында ұшқышсыз аппараттар өндірісінің бәсекеге қабілетті саласын қалыптастыруға негіз бола алады; Дрондарды өндіру және қызмет көрсету саласының ғаламдық ауқымда дамуы бұл құрылғыларды арзандатып, олардың тиімділігін арттырады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. DeBano, L., Neary, D., Ffolliott, P. (1998). Оттың экожүйелерге әсері. Нью-Йорк: John Wiley Sons.
2. Goldammer, J., Furayev, V. (1996). Бореалды Еуразия экожүйелеріндегі өрттер. Бостон: Kluwer Academic Publishers.
3. Mackey, B., Lindenmayer, D., Grill, M. (2002). Жануарлар дүниесі, өрт және болашақ климат: орман экожүйесін талдау. Коллингвуд: CSIRO Publishing.
4. Kane, D., Yang, D. (2016). Солтүстік зерттеу бассейндерінің су балансы. Уоллингфорд: IAHS Press.
5. Devi, L. (2016). Климаттық сипаттамалар және су балансы: Уттар-Прадеш зерттеуі. Нью-Дели: Concept Publishing Company.
6. Pausas, J., Keeley, J. (2017). Жанып тұрған оқиға: оттың өмір тарихындағы рөлі. *Bioscience*, 59, 593–601 беттер.
7. Paulo, S., Robert, J. (2017). Бразилияның Серрадосы: Неотропикалық саванның экологиясы мен табиғи тарихы. Нью-Йорк: Columbia University Press.
8. Salgado-Labouriau, M., Ferraz-Vicentini, K. (2016). 32 000 жыл бұрынғы Серрадодағы өрт. *Current Research in the Pleistocene*, 11, 85–87 беттер.
9. Zektser, I., Marker, B., Ridgway, J. (2017). Геология және экожүйелер. Нью-Йорк: Springer Science + Business Media, Inc.
10. Ramos-Neto, M., Pivello, V. (2016). Бразилия саваннысындағы найзағайдан шыққан өрттер: басқару стратегияларын қайта қарастыру. *Environmental Management*, 26 (6), 675–684 беттер.
11. Pivello, V. (2016). Бразилияның Серрадо және Амазонка тропикалық ормандарында отты пайдалану: өткен және қазіргі жағдайы. *Fire Ecology*, 7 (1), 24–39 беттер.
12. Goldammer, J.G. (1993). Өрттің тарихи биогеографиясы: тропикалық және субтропикалық аймақтардағы өсімдіктер өрті және оның экологиялық, атмосфералық және климаттық маңызы. Нью-Йорк: John Wiley Sons, Ltd.
13. Pausas, J., Keeley, J. (2017). Жанып тұрған оқиға: оттың өмір тарихындағы рөлі. *Bioscience*, 59, 593–601 беттер.
14. Moreira, A. (2016). Серрадо құрылымына өрттен қорғаудың әсері (Орталық Бразилия). *Journal of Biogeography*, 27, 1021–1029 беттер.
15. Hoffmann, W., Moreira, A. (2012). Ағашты өсімдіктердің популяциялық динамикасында өрттің рөлі. In: *Oliveira, P.S., Marquis, R.J. (2012). Бразилияның Серрадосы: Неотропикалық саванның экологиясы мен табиғи тарихы*. Нью-Йорк: Columbia University Press.